

УДК 75.03(477):7.047:7.072.2

Чурсін О.В.

Харківська державна академія
дизайну і мистецтв

СУЧАСНІ МИСТЕЦЬКІ ПЛЕНЕРИ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Чурсін О.В. Сучасні мистецькі пленери: особливості та тенденції розвитку. Стаття присвячена проблемам діяльності сучасних мистецьких пленерів, які стали органічною частиною українського мистецького життя, формою вільного творчого самовиявлення художників. Мистці, що працюють на пленерах, для виразу своїх концепцій напружено шукають нові прийоми і технічні засоби. На цьому шляху слід очікувати появу нових, ще невідомих живописних відкриттів. Творчі пленери сьогодні набувають рис певного типу живописної, образотворчої культури. Розглядаються також організаційні моменти роботи пленерів та проблеми на шляху їх реалізації.

Ключові слова: пленер, пейзаж, етюд, живопис, мистецтво.

Чурсин А.В. Современные художественные пленэры: особенности и тенденции развития. Статья посвящена проблемам деятельности современных творческих пленэров, которые стали активной частью украинской художественной жизни, формой свободного творческого самовыражения художников. Художники, которые работают на пленэрах, для выражения своих концепций напряженно ищут новые приёмы и технику. На этом пути следует ожидать появления новых, ещё неизвестных живописных открытий. Творческие пленэры сегодня постепенно приобретают черты определённого типа живописной культуры. Рассматриваются также организационные моменты работы пленэров и проблемы на пути их реализации.

Ключевые слова: пленэр, пейзаж, этюд, живопись, искусство.

Chursin A.V. Formation and development of the modern art pleners. The article deals with the problems of the modern art pleners, which have become an organic part of the Ukrainian art life and the form of the free creative painters' self-expression. The painters, who work at the pleners, actively search for the new technical methods to express their conceptions. On this way we should expect an appearance of the new, still unknown discoveries. Nowadays the pleners become get the features of the pictorial, fine arts culture. Some organizational moments of the plener's activity and problems of their realization are also considered.

Key words: plener, landscape, study, painting, art.

Надійшла до редакції 20.09.2013

© Чурсін О.В., 2013

Постановка проблеми. Сучасні мистецькі пленери, започатковані в Україні наприкінці 90-х років ХХ ст. обласними організаціями НСХУ, набули якостей справжнього творчого руху. Провідні майстри та молода генерація – представники різних живописних шкіл та творчих уподобань збираються у творчих групах з багатьох місць України з метою поглибленого споглядання рідної природи, пошуків стилю і характеру пейзажу сьогодення, творчого спілкування і підвищення живописної майстерності. Сьогодні працює понад 50 різноманітних мистецьких пленерів по всій Україні з різними організаційними і творчими проблемами, які потребують вивчення, виявлення мети і цілей їх роботи, а також визначення їх результатів як для самих мистців, так і загального культурного життя України.

Актуальність дослідження. Мистецькі пленери сучасності стали новою формою зберігання і розвитку традицій українського реалістичного пленерного пейзажу, а також досягнень у стилевих пленерних пошуках 20-30-х років ХХ ст.

Сучасні художники працюють в умовах, коли вони не можуть перешкодити безвідповідальним експериментам над природою, урбанізаціі, непродуманим перетворенням і, на цьому тлі, духовному падінню особистості. Тому цілеспрямоване звертання художників до «чистого» пейзажу стає своєрідною формою протесту проти цих негативних явищ сучасного буття. Необхідність розглядання проблем сучасного мистецького пленерного руху стає очевидною і актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом 2010-2013 років журнал НСХУ «Образотворче мистецтво» друкує ряд матеріалів, що освітлюють роботу сучасних мистецьких пленерів. Певну увагу їх роботі приділяють автори статей О. Федорук, І. Гресик, О. Лагутенко, О. Зайченко, В. Петрашик, О. Денисенко, О. Загасцька, О. Луковська, О. Алексеева. Статті присвячені творчим пленерам у Львові, пленерам «Хортиця крізь віки», «Шляхами Васильківського», «Арт-туризм», а також творчості відомих художників пленерного пейзажу Г. Зайченку, С. Репці, В. Ковтуну, В. Грищенко, О. Полякову і іншим. Журнал «Антиквар» № 11 (68), листопад 2012 р. інформує про роботу окремих пленерів, публікує статтю по історії пленерів Криму О. Самойлової, інтерв'ю з відомою київською галеристкою, яка є куратором пленерів «Княжа гора» і інших – Т. Каліти, та з доктором мистецтвознавства О. Найденом, який брав участь в організації пленерів ще за радянської доби. Але суттєві дослідження, які б вивчали проблеми сучасного пленерного руху, його становлення, не знайшли належного освітлення у наукових публікаціях останніх років.

Головна **ціль** дослідження – визначення і аналіз особливостей і тенденцій розвитку сучасних мистецьких пленерів.

Результати дослідження. Сучасний пленерний рух знаменує нову епоху – епоху відродження пленеру як живописного методу. З кінця 90-х – початку 2000-х років пленерний рух займає свою особливу сходинку в українському мистецькому просторі. Досвід, який

швидко накопичується сучасними пленеристами, показує, що внутрішній зв'язок із спадщиною української пейзажної школи не припинявся і що багато з цих цінних якостей виявились сприйнятими мистцями нашого часу.

Мистецтво пейзажу початку ХХ століття продовжує робити помітний вплив на багатьох художників сьогодення. Воно було дуже різноманітним і сьогодні його вплив теж різноманітний. Захоплення виразною експресією, декоративністю і площинністю трактування, фрагментарністю композиції, відсутність буденності і звичайності багато в чому йде від творчості пейзажистів тієї пори. Їх мистецькі традиції укупі із вільною можливістю для експерименту є великою спадщиною, на якій виростає сучасне пленерне мистецтво пейзажу.

Пленери – це реакція на свідоме усереднення усіх, девальвацію цінностей, знищення живого багатшарового художнього життя. Вони «стали органічною частиною нашого українського мистецького буття – активного, хвилюючого, очікуваного, побратимського» [10:2]. Пленери схилили сучасних пейзажистів до поглибленого споглядання рідної природи, в ній шукати стиль і настрої, характер пейзажу теперішньої епохи. Пленери – це поєднання творчості і життя, їх гостра сучасна форма йде від живого інтересу до сучасного змісту нових реалій нашої дійсності. Участь у пленерах для сучасного пейзажиста стала престижною (недарма в альбомах і каталогах виставок тепер обов'язково на це вказується).

Численні пленери проводяться за планами і працюють у багатьох куточках України, організовуються у більшості обласних організацій Національної Спільноти художників. З кінця 90-х років до сьогодення ми можемо визначити близько 50 пленерів, які діють (або діяли) у різних регіонах України – від Харкова до Закарпаття, від Чернігова до Криму. Більш відомих з них – кримські: у Гурзуфі, Севастополі, Керчі, Батілімані, Коктебелі, Алушті, Соколиному, на Тарханкуті і інших місцях. Серед найповажніших і постійно діючих – Севастопольські пленери, Седнівський, Міжнародний Репінський пленер у Чугуєві, Немировський пленер, на о. Хортиці, пленери у Славському, Мукачеві. Поряд з цими діють багато інших, менш значних. Працюють пленери навесні, влітку, є осінні і зимові (Славське, Седнів, Рахов, Полтава і інші).

На жаль, деякі пленери, головне з економічних причин, зовсім або тимчасово припинили свою діяльність або працюють нерегулярно. Серед них, наприклад, вагомий за складом учасників і результатами «Донецький пленер» у Святогірську (2006). Припинив свою діяльність цікавий пленер у Нікополі «Шляхами козацької слави» (2009). Нерегулярно діють менш вагомі мистецькі пленери у Лебедині, Конотопі, Тростянці (Сумська обл.), Полтаві, Січеславський пленер (Дніпропетровська обл.), «Гадяч – гетьманська столиця» (Полтавська обл.), у Валках, Нескучному (Харківська обл.) і інші. Цим пленерам меншого масштабу «вижити» в сучасних умовах, при розгорнутій роботі таких відомих і популярних для мистців пленерів, як севастопольські, Мукачевський, у Славському чи на

Хортиці, і створювати їм конкуренцію значно складніше. Та й склад учасників таких творчих груп часто утворюється здебільшого місцевими художниками. Разом із тим постійно формується усталений гурт художників з різних регіонів, що віддають перевагу роботі на пленерах, які більше відповідають їх творчим потребам (наприклад, А. Зорко, О. Ольхов, С. Рєпка (Київ); Є. Риман, О. Шадрін, Є. Смирнов (Крим); В. Бабак, М. Алатарцев, Ю. Вінтаєв, О. Дмитрієв, Д. Єфименко (Харків); О. Чередниченко, І. Гапоченко (Суми); Л. Заборовський (Чернігів); С. Коморний (Чугуєв) і інші).

Слід вказати, що художники з України активно беруть участь у пленерах в Китаї, Туреччині, Чорногорії, Польщі, Словаччині, Росії, Білорусі, Хорватії і інших країнах світу.

Організаторами пленерів виступають обласні спілчанські гурти (їх керівники у різні роки – А. Сухоруких, В. Ковтун, А. Дереза, І. Гресик, А. Тишкевич, Л. Гринюк, П. Свалявчик, Б. Кузьма, І. Гапоченко), міські органи влади, мерії, а також, що стає все більш характерним, – бізнесмени, меценати, колекціонери, численні художні галереї на паритетно вигідних умовах (серед них М. Сальва, С. Рибак, Б. і Т. Гриньови, В. Синчук, Т. Калита, О. Самойлова, В. Торішний, О. і Д. Ореф'єви, П. Колісник, Л. Жодік, Г. Секрет, Ю. Сташків, О. Петренко). Ініціаторами пленерів стають і самі художники, як, наприклад, «Донецького пленеру» (О. Поляков, Ю. Зорко, В. Бауер і ін.), пленеру у Славському (О. Косар, О. Манюк, В. Стогнут). Як зазначає О. Федорук, «пленери в Україні як фактор мистецької домінантності і взаємообміну досвідом набули ознак організаційного стабільного творчого життя і забезпечили необхідну суспільну культурну ауру» [10:3].

Сучасні пленери – це можливість повністю виразити своє художнє «я» без обмежень, знайти й образно виявити свою творчу особистість, своє ставлення до природи. Вони допомагають мистцям зберегти чуття внутрішньої свободи.

Постійно працюють на пленерах представники різних художніх шкіл України, тому простежується стрімкий процес змішування і взаємовпливу здобутків і напрацювань як художніх шкіл, так і мистецьких напрямків: від звичайного реалізму, європейського імпресіонізму, експресіонізму, постімпресіонізму, символізму і постмодернізму до сучасних авангардних пошуків, від ліричного «пейзажу настрою» до епічного його трактування, декоративних стилізацій, умовного характеру композицій, а також трактування, навіяного особливостями національного світосприйняття і народним примітивом. Помітним є вплив графічних прийомів і монументального розпису і, навіть, скульптури (рельєфу).

На думку одного з найактивніших сучасних пленеристів, заслуженого художника України Л. Заборовського (Чернігів), постійними учасниками творчих груп на пленерах в останні роки стають близько сотні українських художників з різних регіонів, членів НСХУ, для яких пленер – головне, або одне з головних спрямувань у творчості (із бесіди з Л. Заборовським

під час роботи Севастопольського пленеру «Аквамарин-3» у квітні 2012 року).

Пленерний рух віддзеркалює, концентрує і перехресує усі основні тенденції, характерні для даного етапу творчого мислення, але, безумовно, основним методом сучасного пленерного мистецтва залишається реалістичний метод відтворення побаченого і пережитого. За висловленням О. Ляковської, «реалістичний живопис може існувати без пленеру, пленер не може існувати поза реалізмом» [7:3]. Але теперішні часи вирізняються тим, що реалізм у сучасній його формі мирно співіснує з багатьма іншими напрямками і тенденціями у мистецтві. Інша справа, що загроза реалізму може виникнути саме в еkleктичному поєднанні протилежних художніх принципів в образно-пластичній структурі одного й того ж твору з її відповідним семантичним значенням. Тоді вже пейзаж підкоряється проявам формального характеру і перестає відтворювати саму свою образно-пластичну сутність. Тому певною мірою ми можемо зазначити прояви тенденцій стильового плюралізму у розвитку сучасного пленерного пейзажу, який стрімко здобуває нові своєрідні риси і відтінки (розподіл художників по стильовим напрямкам В. Манін називає «типологічними якістьми» [8: 35]). На цьому шляху реалістичний пленерний живопис стає актуальним, особливо на тлі уявлень про реалізм як пасивне «списування». За виразом художника Г. Шегалю, «пленери «промивають» очі художнику, примушуючи звертатися до невичерпного джерела краси і гармонії – природи».

Ще М. Волков зазначав, що «проблема пленеру – це проблема ставлення до кольору понад усе» [2:170]. Сучасні пленери відновлюють майже загублене сьогодні поняття «живописності». О. Зайцев взагалі вважає, що пленеризм неможливий без живописності (хоча вона може бути і не пленерною) [4: 123]. Живописність як певний засіб виявлення художньої форми пов'язана, насамперед, з кольором, пластикою, колоритом твору. Оскільки у сьогоденні живопис часто перестає бути живописним – підміняється локальним кольором, застосуванням підвищеної декоративності «без берегів» і відрізняється відсутністю тонких кольорних відношень, плакатною спрощеністю, графічністю, жорсткістю, саме пленерний живопис повертає таку специфічну «форму бачення» [4:125] як живописність, гармонія кольорів, що є безумовними ознаками якості художнього твору і «притаманні лише власне живопису» [4:123].

Саме досвід роботи над етюдами з природи підказує художнику образотворчу мову, яка виключає «розсудливу функціональність» [12:51]. Цьому сприяє і погляд на природу як на надихаюче, одухотворене середовище. Завдяки пленерному живопису виникає специфічний «пейзажний» спосіб мислення [9: 90], який відіграє помітну роль в запереченні деяких «сучасних» напрямків живопису (як «поп-арт», «оп-арт», «ленд-арт» і інших, що вирізняються своєю бездуховністю, а часто і непрофесіоналізмом, та й відступ від живого кольорного багатства світу у бік спрощення і схематизації цілком очевидний).

Мистці, що працюють на пленерах, для виразу своїх концепцій напружено шукають нові прийоми і технічні засоби. На цьому шляху слід очікувати появу нових, ще невідомих живописних відкриттів. Творчі пленери сьогодні стають «якісною сходинкою сучасного мистецького життя» [11:239]. Вони поступово набувають рис нової, певного типу живописної, образотворчої культури. Помітно формується нова традиція, що містить у собі водночас і критичне ставлення до цієї ж традиції.

Народний художник України В. Чепелик, голова Національної спілки художників України, зазначав, що «попри економічні негаразди, мистецькі пленери засвідчують потенціал мистецького сьогодення, хоча мушу зізнатись, що на деяких якостях заступає кількість створеного, – це спостерігається подекуди» [5:5].

В результаті вивчення діяльності багатьох пленерів можна стверджувати, що стабільно діючі (провідні) пленери вирізняються сильним складом мистців незалежно навіть від місця проведення і виключно добрих умов роботи, і навпаки пленери, які не можуть працювати стабільно за планом, складаються, як правило, із менш іменитого гурту художників, найчастіше молодих. А звідси – вагомість і якість творчих результатів, які за своїм значенням не виходять за межі регіону.

Якість створеного, при великій кількості сучасних пленерів, іноді дійсно бажає кращого. Особливо, коли для організаторів пленерів на перший план виходять проблеми поповнення своїх колекцій. Відома київська галеристка, організатор цікавих пленерів у Києві, Каневі, Криму, Т. Калита прямо говорить, що деякі сучасні пленери є одним із засобів формування колекцій, що є, у свою чергу, одним із факторів популярності пленерів в останні роки (як засіб поліпшення матеріальних умов для художників). Тому багато хто з організаторів намагаються залучити до поїздок тільки «розкручених» художників [1:50], забуваючи, яке значення мають пленери для творчого життя самих художників. Сама ж Т. Калита вказує, що «наївно і неправильно очікувати, що всі вони створять шедеври у строго відведений час... Це тонкі речі, що не прогножуються...» [1:49].

Справжньою загрозою творчому потенціалу пленерного руху стає мода на етюди, коли, як пише мистецтвознавець і відомий організатор і куратор пленерів у Криму О. Самойлова, «кожен готель або пансіонат, який знаходиться у красивому місці, спить здати свої номери, що пустують, організаторам художніх пленерів, а усяка галерея, яка займається реалістичним мистецтвом, намагається поповнити колекцію дешевими, майже надарма, етюдами сучасних живописців, що отримані в обмін на проживання і харчування. В результаті, на сьогоднішньому арт-ринку ми маємо величезну кількість недописаних, непродуманих етюдів... Погано те, що молоді художники, які відчули смак легких грошей, вже не прагнуть до створення повноцінних виставкових творів» [1:82]. Таке явище відбувається, коли художники ігнорують уважний вибір мотиву, розуміння композиції, що часто замінюється зображенням на випадкового розміру полотні першо-

го побаченого «шматку» природи, не пережитого, без якого-небудь змісту і художньої задачі.

Сучасне пленерне мистецтво, стверджуючи в пейзажному живописі ідеї безпосереднього спілкування з природою, її життям, долає «вузкість розповсюджених уявлень про те, що є сучасність у пейзажі» [9:21]. На прикладі творчості художників-пленеристів початку ХХІ століття розкривається і своєрідність еволюції сучасного пейзажного живопису. Однією із важливих рис, притаманних пленерному мистецтву сьогодення, є намагання художників, коли вони вже не відчувають пильної уваги громадськості, залучити глядача у творчий процес, змушуючи його бути співавтором, вилучивши його із стану «співчутливої апатії».

Публікація донецьких художників Ю. Зорка, О. Полякова, Г. Жукова, Є. Орликова, О. Ворони, В. Бауера, Б. Єрєміна, В. Євдокимова і О. Жанталає під назвою ««Донецький пленер» діє» (2002) дійсно наголосила взагалі на головному змісті започаткованого пленерного руху і його бурхливого розквіту на початку 2000-х років: «Ми, професійні художники, члени Національної спілки художників України... хочемо відобразити на своїх полотнах красу не тільки луків, річок, старожитніх українських поселень Донецького краю, але й інших мальовничих куточків України, ствердити в мистецтві унікальність її щедрої природи. Результатом наших загальних виїздів для роботи на природу стануть періодичні спільні виставки. Ми переконані, що лише відчуття краси світу у всіх його вимірах і здатність особистості передати цю красу іншим людям дасть мистцеві змогу втілити в творіння, які торкнуться найтонших струн людської душі, змусять людину поглянути на навколишній світ іншими очима, зрадіти побаченому і зробитися кращою, стати багатшою, причому це багатство не матиме одиниць виміру... Ми ж своєю творчістю повсякчас утверджуватимемо мистецькі пріоритети в свідомості молодого покоління українців» [3: 74].

Висновки. Сучасні пленери стали органічною частиною українського мистецького життя, новою формою творчого самовиявлення художників.

Сучасні пленери відіграють значну роль у відродженні і збереженні традицій українського пленерного пейзажу, які були започатковані П. Левченком, С. Васильківським, М. Беркосом, І. Трушем, О. Новаківським, М. Глущенком, Ф. Захаровим, С. Шишком і іншими майстрами.

Особливого значення мистецькі пленери набули у наш час, коли на тлі економічних негараздів, диктату грошей, необачних експериментів над природою, агресивного нав'язування «досягнень» так званого «актуального мистецтва» відбувається подальше духовне падіння особистості.

Діяльність мистецьких пленерів сучасності не заперечує існування інших художніх напрямків і рухів.

Творчі пленери помітно набувають рис нової, сучасного типу живописної образотворчої культури, яка сприяє втіленню ідей національного відродження.

Література.

1. Антиквар. 2012, №11 (68), ноябрь – К.: Издательский Дом «Антиквар».
2. Волков Н.Н. Цвет в живописи / Н.Н. Волков. – М.: Искусство, 1965, 170 с.
3. Донецький пленер діє. // Образотворче мистецтво. – 2002, № 4, 74 с.
4. Зайцев А. Наука о цвете и живопись / А. Зайцев. – М.: Искусство, 1986, 123 с.
5. З'їзд націлів – творчо працювати. // Образотворче мистецтво. – 2009, № 2, С.4.
6. Кеннет Кларк. Пейзаж в искусстве / К. Кеннет. – СПб.: Азбука-Классика, 2004.
7. Лясковская О.А. Пленэр в русской живописи XIX века. – М.: Искусство, 1966, С.3.
8. Манин В.С. О некоторых типологических свойствах советского искусства конца 50-х – начала 70-х годов. // Советское искусствознание '79. Выпуск 2. – М.: «Советский художник», 1980, С.5.
9. Никулина О.Р. Природа глазами художника. – М.: Советский художник, 1982, С.21,90.
10. Федорук О.К. Перетин знаку. Книга третья / О.К. Федорук – К.: Інтертхнологія, 2008, 239 с.
11. Федорук О.К. Пленери як мистецький дискурс. // Образотворче мистецтво. – 2010 – № 2/3, 2 с.
12. Ягодковская А.Т. От образа к реальности / А.Т. Ягодковская. – М.: Советский художник, 1985, 51 с.